

บทที่ 6

บทสรุป

การศึกษาเรื่อง “ชุมชนชนเมืองกับความรู้สึกมั่นคงในชีวิต” ต้องการทราบว่าคนในชุมชนในส่วนที่มีฐานะเป็นคนยากจน ที่มีฐานะคนชนชั้นกลางระดับล่าง และที่มีฐานะคนชนชั้นกลางระดับกลางนั้น มีความรู้สึกมั่นคงในชีวิตอย่างไรในปัจจุบัน การศึกษานี้ได้นำกรอบความคิด “ความรู้สึกมั่นคงในชีวิต” ที่เสนอโดยวสันต์ ลิ้มปะเฉลิม มาทดสอบเชิงประจักษ์ โดยศึกษาจากกรณีชุมชนมิตรมงคลซึ่งเป็นชุมชนที่มีลักษณะทั่วไปแบบชุมชนชนเมือง ตามนิยามของสำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร ชีวิตของชุมชนมิตรมงคลมีลักษณะสอดคล้องกับชีวิตการพัฒนาของสังคมไทย กล่าวคือ ในสามทศวรรษที่ผ่านมาประเทศไทยได้แก้ไขปัญหาความยากจนได้ลดลงจากร้อยละ 65.17 ของประชากร ในปี 2531 เป็นร้อยละ 7.21 ของประชากร ในปี 2558 ทำให้สัดส่วนชนชั้นยากจนลดลงและชนชั้นกลางกลายเป็นชนส่วนใหญ่ ชุมชนมิตรมงคลราวก่อนสามทศวรรษหลังนี้ เป็นชุมชนแออัด ชาวบ้านไม่มีกรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัย การโยกย้ายสู่ชุมชนมิตรมงคลใหม่ด้วยการก่อตั้งชุมชนชนเมือง โดยการรวมตัวของชุมชนกอปรกับนโยบายช่วยเหลือของภาครัฐ และองค์การเอกชนต่างประเทศด้านพัฒนาที่อยู่อาศัยทำให้ชาวบ้านมีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยและมีสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน คนในชุมชนส่วนใหญ่ปัจจุบันมิใช่คนยากจน แต่คือคนชนชั้นกลางล่าง

ผลการศึกษารั้งนี้ยืนยันกรอบความคิด “ความรู้สึกมั่นคงในชีวิต” ที่ชี้ว่า ความรู้สึกมั่นคงในชีวิตเป็นผลของความสัมพันธ์ระหว่างทรัพย์สิน/รายได้ที่คนมี กับสิ่งที่คนนั้นอยากหรือคาดหวัง ทรัพย์สินรายได้ที่มีอย่างเดียวน่าจะตัวกำหนดความรู้สึกมั่นคงในชีวิต แต่ยังมีความอยากเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กำหนดความรู้สึกมั่นคงหรือไม่มั่นคงในชีวิตด้วย ถ้ามองในรูปเศษส่วน สิ่งที่มีคือตัวเศษแต่สิ่งที่ยากคือตัวส่วนซึ่งมีอิทธิพลมาก

การที่การศึกษานี้ตั้งคำถามวิจัยเกี่ยวกับชนชั้นกับความรู้สึกมั่นคงในชีวิต แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ปัจจัยทางชนชั้นกำหนดอย่างตรงต่อความรู้สึกมั่นคงในชีวิต ผลการศึกษาชี้ในภาพกว้างเชิงภววิสัยด้านชนชั้นกับความแตกต่างของความรู้สึกมั่นคงในชีวิต แต่ความรู้สึกมั่นคงในชีวิตซึ่งเป็นอัตวิสัยซึ่งเป็นการคิดเลือกของปัจเจกบุคคลนั้นก็ได้รับอิทธิพลจากภววิสัยที่หลากหลาย แม้ภววิสัยด้านชนชั้นจะเป็นพื้นฐานหรือเบื้องหลังสำคัญก็ตาม แต่ก็มีปัจจัยภววิสัยอีกหลายอย่างที่มีอิทธิพล เช่นการปลูกฝัง เผยแพร่ค่านิยมหรือวิถีคิดบางประการในสังคม ตลอดจนการคิดเลือกของปัจเจกบุคคลเองด้วย

ผลการศึกษาพบว่า คนจนในชุมชนมีแนวโน้มจะสะท้อนความรู้สึกมั่นคงในชีวิตมากกว่ากลุ่มคนชนชั้นกลางล่างและกลุ่มคนชนชั้นกลางกลางในชุมชนโดยเปรียบเทียบ การที่คนจนไม่ได้มีความคาดหวังหรือความอยากสูงนั้นก็จุดสำคัญมาจากการไม่ได้คิดเปรียบเทียบสถานะกับคนที่เหนือกว่า เพราะนั่นดูเป็นสิ่งที่ไกลห่างเกินไปหรือเป็นไปได้ยากในทางความเป็นจริง แต่กลุ่มคนจนในชุมชนกลับเปรียบเทียบสถานะกับคนที่ยิ่งยากจนกว่าซึ่งอยู่นอกชุมชน หรือเปรียบเทียบกับสถานะของตนในอดีต

ที่ยากจนกว่าปัจจุบัน นอกจากนี้การยึดวิธีคิดที่ทำให้เกิดความพึงพอใจในตนเอง (เช่น เศรษฐกิจพอเพียง) ก็เป็นส่วนสำคัญช่วยให้กลุ่มคนจนที่ศึกษามีความรู้สึกมั่นคงในชีวิต

สำหรับคนชนชั้นกลางล่างมีความรู้สึกไม่มั่นคงในชีวิตสูงกว่ากลุ่มคนจน สาเหตุน่าเป็นเพราะแม้คนชั้นกลางล่างมีรายได้มากกว่าคนจนก็ตาม แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีมาตรฐานการใช้ชีวิตที่สูงกว่าด้วย รายได้ที่มีจึงมักไม่พอ คนชั้นกลางล่างมีความคาดหวังที่จะเลื่อนฐานะขึ้น (เพราะในด้านหนึ่งมีโอกาสความเป็นไปได้มากกว่าคนจน) และมักคิดเปรียบเทียบกับผู้ที่มีการฐานะทางเศรษฐกิจเหนือกว่า แต่การที่ยังไม่สามารถเลื่อนฐานะได้ หรือดำรงสถานะที่เป็นอยู่อย่างปรึมๆ ก็ทำให้รู้สึกไม่มั่นคง

สำหรับคนชนชั้นกลางกลางในเชิงหลักคิดมักไม่ต่างจากคนชั้นกลางล่าง ในข้อที่เปรียบเทียบสถานะกับผู้ที่เหนือกว่า แต่คนชั้นกลางกลางโดยทั่วไปในชุมชนที่ศึกษากลับจะยิ่งสะท้อนความรู้สึกไม่มั่นคงมากเสียยิ่งกว่าคนชั้นกลางล่างเสียอีก เหตุที่เป็นเช่นนี้น่าเป็นเพราะคนชั้นกลางกลางเปรียบเทียบสถานะกับผู้ที่มีการฐานะสูงกว่าตนซึ่งมีการฐานะห่างไกลยิ่งกว่าการที่คนชั้นกลางล่างเปรียบเทียบกับผู้ที่มีการฐานะสูงกว่าตน คนชั้นกลางกลางมีศักยภาพในการก้าวหน้าในสัดส่วนและปริมาณที่มากกว่าความทะเยอทะยานคาดหวังในชีวิตสูงกว่า ความรู้สึกไม่มั่นคง ความกังวลจึงมีแนวโน้มสูงกว่าโดยเปรียบเทียบ

ข้อค้นพบข้างต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่ง การศึกษาความรู้สึกมั่นคงในชีวิตไม่ได้มีความชอบธรรมที่จะทำให้ละเลยการพิจารณาปัจจัยสำคัญเชิงโครงสร้างที่อยู่เบื้องหลัง ในบทนี้ใคร่ขอวิเคราะห์ปัจจัยเชิงโครงสร้างอย่างสังเขปดังนี้

ในส่วนของกลุ่มคนจน การที่คนจนในชุมชนมีความพอใจในชีวิต จะพบว่า คนจนในชุมชนนี้โดยเปรียบเทียบ พวกเขาก็ยังจนน้อยกว่าอดีตของตน และจนน้อยกว่าคนจนที่อยู่นอกชุมชนที่เขาคิดว่า โดยนโยบายรัฐด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ผ่านมามีส่วนช่วยวางรากฐานความมั่นคงทางวัตถุรองรับพื้นฐานการครองชีวิตไว้ กลุ่มคนจนนอกจากได้รับสวัสดิการทั่วไปอย่างบัตรทอง และเบี้ยยังชีพในกรณีผู้สูงอายุ (ซึ่งมีความหมายกับเขาอย่างมาก) แล้ว กลุ่มคนจนยังได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐด้วย

ในส่วนของกลุ่มชนชั้นกลางล่างและชนชั้นกลางกลาง ปัญหาของพวกเขาคือประเด็นความเหลื่อมล้ำ สามทศวรรษที่ผ่านมาระบบเศรษฐกิจไทยแก้ปัญหาความยากจนได้ค่อนข้างสำเร็จ แต่การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำยังเป็นปัญหาที่ใหญ่ที่ยังแก้ไขได้ไม่สำเร็จนัก ปัญหานี้จะยิ่งเห็นได้ชัดขึ้นอีกเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอาเซียนซึ่งเรามีความเหลื่อมล้ำสูงสุด

อาจกล่าวในแง่หนึ่งได้ว่า การที่ทุกวันนี้ประเทศไทยประสบปัญหากับดักรายได้ปานกลางนั้น ก็เป็นการสะท้อนในทางหนึ่งว่า เรายังมีสัดส่วนของผู้มีรายได้เป็นชนชั้นกลางล่างจำนวนมากนั่นเอง จากการศึกษาศนชั้นกลางล่างและชนชั้นกลางกลางในครั้งนี้ เนื่องจากเป็นการศึกษามุ่งที่การพิจารณาสภาพความรู้สึกมั่นคงในชีวิตโดยมิได้มุ่งสอบถามทัศนะของชนชั้นดังกล่าวต่อปัญหาสภาพสังคม ก็ทำให้การศึกษานี้มีข้อจำกัดในแง่หนึ่งด้วย อย่างไรก็ตาม การที่ชนชั้นกลางล่างและชนชั้นกลางกลางสะท้อนความรู้สึกไม่มั่นคงในชีวิตมากขึ้น ก็เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการแก้ปัญหาความคาดหวังดังกล่าว

ความเหลื่อมล้ำเป็นธรรมชาติของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมนั้นเป็นที่ยอมรับกันอยู่ แต่ประเด็นสำคัญคือปัญหาความเหลื่อมล้ำอย่างมากเป็นเรื่องที่ไม่ได้รับการยอมรับ ระบบสังคมที่ดีต้องเป็นระบบ

ที่ทำให้ผู้คนรู้สึกว่ามีแต่ความเหลื่อมล้ำ แต่เป็นความเหลื่อมล้ำที่รับได้ โดยคนที่มีฐานะด้อยกว่ามีความคาดหวังได้ว่าตนมีโอกาสเลื่อนชั้นทางสังคมได้

ในการจัดการปัญหาความรู้สึกถึงความเหลื่อมล้ำนั้น ศาสตราจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ระบุอย่างย่อและน่าสนใจในบทความเรื่อง “ความเหลื่อมล้ำ” ซึ่งขอยกมาอ้างดังนี้

“วิธีจัดการนั้น หากแบ่งอย่างหยาบๆ แล้วมีสองอย่างคือ

1. ทำให้ผู้คนหันมาพอใจกับความไม่เท่าเทียม จะโดยการตีความให้สั้นโดยมีความหมายผิดๆ หรือทำให้คนกลับมาเชื่อว่า วัฏจักรแห่งกรรมทำให้เราต้องอดทน เพื่อรอชาติหน้า หรือวิธีอื่นๆ ตามแต่จะคิดกันไปได้อีกหลายอย่าง แต่วิธีนี้ไม่เคยประสบความสำเร็จ ในความเปลี่ยนแปลงไปสู่โลกสมัยใหม่ที่โหดแห่ง

2. ทำให้เกิดความหวัง มนุษย์เราทนกับความยากลำบากหรือความไม่พอใจในวันนี้ได้ก็เพราะหวังว่าวันพรุ่งนี้จะดีกว่านี้” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2553, หน้า 167)

การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่โดยทั่วไปแล้วระบอบประชาธิปไตยทำได้ดีกว่าระบอบอำนาจนิยม เพราะการที่ระบอบประชาธิปไตยโดยธรรมชาติเป็นระบอบที่เป็นปฏิปักษ์กับความเหลื่อมล้ำทางอำนาจการเมือง ความเท่าเทียมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นตัวถ่วงดุลความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่เกิดโดยธรรมชาติของระบบทุนนิยม การที่ทิศทางการเมืองไทยในปัจจุบันเป็นไปในลักษณะที่รัฐข้าราชการฟื้นคืนกลับมาใช้อำนาจนำอีกครั้ง และมีแนวโน้มอาจจะยืดเยื้อยาวนาน จึงเป็นเรื่องที่ทำทนายอย่างยิ่งว่ารัฐไทยจะสามารถลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจได้เพียงใด แต่จะอย่างไรก็ตาม ธรรมชาติของความต้องการของคนในสังคมที่พัฒนาขึ้นจะไม่ได้ต้องการเพียงแต่เรื่องปากท้อง หากต้องการสิทธิ ศักดิ์ศรี การมีส่วนร่วม และความเท่าเทียมทางการเมืองอีกด้วย ความเท่าเทียมทางการเมืองหรือความไม่เหลื่อมล้ำทางการเมืองจึงไม่เพียงแต่เป็นวิถีสู่การลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นเป้าหมายหรือคุณค่าในตัวเองอีกด้วย